

MONIKA WIKTOROWICZ-SOSNOWSKA

POCZUCIE UMIEJSCOWIENIA KONTROLI
I WSPARCIE SPOŁECZNE
A DECYZJE ŻYCIOWE PEŁNOLETNICH WYCHOWANKÓW
RODZINNEJ PIECZY ZASTĘPCZEJ

SENSE OF LOCUS OF CONTROL, SOCIAL SUPPORT AND LIFE DECISIONS
OF ADULT FOSTER CARE CHILDREN

Abstract. The article presents research that focuses on the sense of locus of control and social support that influence the life decisions of alumni in family foster care. These decisions are linked to the lack of autonomy or independence of the alumni in their daily choices. The problem for the modern social welfare system today is becoming one of independence, which requires multidimensional support for young people entering independent life. This shows how complex a phenomenon empowerment is to study. The degree of difficulty is due to the need to take into account a number of factors that, as a result of analysis, can be crucial to the conclusions reached.

Keywords: foster care alumni; sense of locus of control; social support; autonomy.

WPROWADZENIE

Poczucie umiejscowienia kontroli i wsparcie społeczne są czynnikami, które mają wpływ na przyszłe, samodzielne życie każdego człowieka, a w konsekwencji na jego osobiste sukcesy i porażki. O ile rodzina pochodzenia jest naturalnym podłożem dla kształtowania sprawstwa u swoich dzieci, o tyle rodzina zastępcza jako środowisko alternatywne staje przed wyzwaniem usamodzielnienia swoich podopiecznych. Szczególnego znaczenia nabiera proces wychowania i przygotowania

Dr MONIKA WIKTOROWICZ-SOSNOWSKA – Uniwersytet Wrocławski, Instytut Socjologii; adres do korespondencji: ul. Koszarowa 3, 51-149 Wrocław; e-mail: monika.wiktorowicz-sosnowska@uwr.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6843-4946>.

do samodzielności młodych wychodzących z pieczy zastępczej. Istotną rolę odgrywa wsparcie rodziny zastępczej jako alternatywnej dla środowiska biologicznego oraz innych podmiotów z systemu pomocy społecznej. Wychowankowie trafiając do pieczy zastępczej, obciążeni są często balastem cierpienia, wyniesionym z doświadczeń, z pobytu w domu rodzinnym, a ich zasoby są niewystarczające do radzenia sobie z trudnościami. System wsparcia, bliskie relacje i więzi odgrywają wówczas kluczową rolę.

Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na wielowymiarowość problematyki usamodzielnienia wychowanków rodzinnej pieczy zastępczej poprzez wskazanie na jej dwa czynniki: wsparcie społeczne i poczucie umiejscowienia kontroli.

1. TEORETYCZNE UMOCOWANIE

WYCHOWANKOWIE PIECZY ZASTĘPCZEJ I PROBLEMATYKA SAMODZIELNOŚCI

Problematyka rodzicielstwa zastępczego coraz silniej wybrzmiewa w dyskursie publicznym i naukowym. Piecza zastępcza jest alternatywą dla wychowania dziecka w sytuacji, kiedy opieka i wsparcie nie są możliwe do zrealizowania przez rodziców biologicznych.

Aktem normatywnym, który określa w sposób szczegółowy formy pieczy zastępczej oraz zasady wspierania rodziny w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, jest Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r. z późn. zm. (Dz.U. z 2022 r., poz. 447, 1700, 2140), Ustawa z dnia 7 października 2022 r. o zmianie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz niektórych innych ustaw – opracowanej na podstawie: t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 2140, 2343). Zgodnie z ustawą piecza zastępcza dzieli się na: rodzinną i instytucjonalną. Artykuł 39 niniejszej ustawy do form rodzinnej pieczy zastępczej zalicza: 1) rodzinę zastępczą: a) spokrewnioną, b) niezawodową, c) zawodową, w tym zawodową pełniącą funkcję pogotowia rodzinnego i zawodową specjalistyczną; 2) rodzinny dom dziecka¹.

Choć Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej co do osoby przebywającej w pieczy zastępczej nie używa określenia „wychowanek”, to w samej ustawie takie rozróżnienie pojawia się kilkakrotnie. Wynikające z tego nieścisłości ujawniają problemy definicyjne. Należy podkreślić, że osoba, która zostaje skierowana do pieczy zastępczej, zgodnie z art. 2 pkt 2 ww. ustawy

¹ Art. 41 i art. 42 Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r. wskazuje szczegółowo, kto może zostać opiekunem zastępczym, oraz podaje warunki, które taki kandydat musi spełnić.

zostaje oddana na wychowanie. Przepisy prawne dotyczące organizacji opieki nad dzieckiem, określone w tej ustawie, definiują system pieczy zastępczej jako zespół ludzi, instytucji i działań, których celem jest zagwarantowanie czasowej opieki nad dzieckiem. Wsparcie systemu rozkłada się na wiele czynników koniecznych do prawidłowego funkcjonowania dziecka. Tak rozumiana wielowymiarowa piecza zastępcza zapewnia:

- pracę z rodziną umożliwiającą powrót dziecka do rodziny lub gdy jest to niemożliwe – dążenie do przysposobienia dziecka, a w przypadku braku możliwości przysposobienia dziecka – opiekę i wychowanie w środowisku zastępczym;
- przygotowanie dziecka do:
 - a) godnego, samodzielnego i odpowiedzialnego życia,
 - b) pokonywania trudności życiowych zgodnie z zasadami etyki,
 - c) nawiązywania i podtrzymywania bliskich, osobistych i społecznie akceptowanych kontaktów z rodziną i rówieśnikami, w celu łagodzenia skutków doświadczania straty i separacji oraz zdobywania umiejętności społecznych; zaspokojenie potrzeb emocjonalnych dzieci, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb bytowych, zdrowotnych, edukacyjnych i kulturalno-rekreacyjnych².

Identyfikację osoby pochodzącej z pieczy zastępczej jako wychowanka można również odnaleźć w opracowaniach naukowych wielu badaczy. Należą do nich chociażby publikacje Agnieszki Golczyńskiej-Grondas, Piotra Domaradzkiego i Jerzego Krzyszkowskiego, Izabeli Krasiejko czy Marii Kolankiewicz. Należy podkreślić, że termin „wychowanek” w artykule rozpatrywany jest w szerszej perspektywie, niż tylko w odniesieniu do aktów normatywnych. Wychowanek może pozostać w rodzinie zastępczej od momentu jej umieszczenia nawet po osiągnięciu pełnoletności, maksymalnie do czasu ukończenia 25 r.ż. (art. 37 pkt 2 ww. ustawy), jeżeli: 1. uczy się w szkole, w uczelni, u pracodawcy w celu przygotowania zawodowego; 2. legitymuje się orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności i uczy się: w szkole, w uczelni, na kursach, jeśli ich ukończenie jest zgodne z indywidualnym programem usamodzielnienia, lub u pracodawcy w celu przygotowania zawodowego³.

² Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r., art. 33.

³ Ustawa z dnia 7 października 2022 r. o zmianie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej w wyjątkowych sytuacjach przewiduje powrót wychowanka do pieczy zastępczej: „W szczególnie uzasadnionych przypadkach osoba, która osiągnęła pełnoletność przebywając w pieczy zastępczej i po osiągnięciu pełnoletności opuściła dotychczasową rodzinę zastępczą, rodzinny dom dziecka, placówkę opiekuńczo-wychowawczą albo regionalną placówkę opiekuńczo-terapeutyczną, może jeden raz powrócić, o ile spełnia wymagania określone w ust. 2, do dotychczasowej rodziny zastępczej, rodzinnego domu dziecka, placówki opiekuńczo-wychowawczej albo regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej za zgodą odpowiednio starosty albo marszałka województwa oraz

Innym rozwiązaniem jest sytuacja, w której osoba po ukończeniu 18 r.ż. opuszcza rodzinę zastępczą, jednak nadal może korzystać ze wsparcia systemu, o ile spełnia warunki przewidziane w ww. ustawie: złożył w ośrodku pomocy społecznej Indywidualny Program Usamodzielnienia, który został zatwierdzony⁴, uczy się w szkole: zakładzie kształcenia nauczycieli, w uczelni, na kursach, jeśli ich ukończenie jest zgodne z Indywidualnym Programem Usamodzielnienia, u pracodawcy w celu przygotowania zawodowego (art. 146 ust. 3 ww. ustawy). Pomoc finansową, którą otrzymuje w związku z kontynuowaniem nauki, może pobierać do czasu ukończenia nauki, najpóźniej do ukończenia 25 r.ż.

Formą wsparcia jest również pomoc finansowa na usamodzielnienie określona w art. 140 ust. 1 pkt 1, lit. b ww. ustawy. Może ona zostać wypłacana „[...] w zależności od ustaleń indywidualnego programu usamodzielniania, jednorazowo lub w ratach, nie później jednak niż do ukończenia przez osobę usamodzielnianą 26. roku życia” (art. 149 ust. 3 ww. ustawy)⁵.

Poza wymienionymi formami wsparcia, istnieje jeszcze pomoc na zagospodarowanie dla osoby usamodzielnianej, wypłacana jednorazowo, najpóźniej do ukończenia przez osobę usamodzielnianą 26. r.ż. (art. 150 ust. 1 ww. ustawy). Kiedy osoba pełnoletnia opuszcza pieczę zastępczą, zwana jest wówczas „osobą usamodzielnianą”⁶.

Przyjmując wskazane wyżej rozróżnienia, na potrzeby niniejszej pracy przyjęto definicję wychowanka jako osoby pełnoletniej i pozostającej w rodzinnej pieczy zastępczej. Należy podkreślić, że pobyt wychowanka w pieczy zastępczej ma umożliwić mu samodzielne funkcjonowanie w przyszłości. Niestety, jak wskazują Piotr Domaradzki i Jerzy Krzyszkowski, zarówno programy usamodzielnienia, jak i wsparcie osób opuszczających pieczę są w wielu sytuacjach nieskuteczne. Porażka systemu wsparcia widoczna jest chociażby w powrotach

odpowiednio rodziny zastępczej, prowadzącego rodzinny dom dziecka, dyrektora placówki opiekuńczo-wychowawczej albo dyrektora regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej”, art. 37 pkt 4 (Dz.U. z 2022 r., poz. 447, 1700, 2140).

⁴ Szczegóły zawarte w IPU (Indywidualny Program Usamodzielnienia) określa art. 145 Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 821; z 2021 r., poz. 159, 1006).

⁵ Pomoc dla osób usamodzielnianych może być też świadczona na podstawie art. 88, 89 i 90 Ustawy o pomocy społecznej z 12 marca 2004 r. z późn. zm. (zob. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 listopada 2021 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o pomocy społecznej – t.j.: Dz.U.2021.2268). Celem takiego wsparcia – w rozumieniu przepisów ustawy o pomocy społecznej – jest życiowe usamodzielnienie i integracja ze środowiskiem poprzez pracę socjalną. Różnorodne formy pomocy mają przeciwdziałać wykluczeniu społecznemu osób usamodzielnianych.

⁶ Art. 88 ust 1. Ustawy o pomocy społecznej z 12 marca 2004 r. z późn. zm., t.j.: Dz.U.2021.2268.

młodych ludzi do systemu pomocy społecznej w roli klientów. Rozwiązaniem wydaje się indywidualne, pełne zaangażowania specjalistów podejście do podopiecznego skierowane na rozwój jego samodzielnych życiowych umiejętności (Domaradzki i Krzyszkowski, 2016, s. 209).

Podobne trudności w odniesieniu do aktów normatywnych pojawiają się w przypadku terminów: „usamodzielnianie” – rozumiane jako proces, oraz „usamodzielnienie”, będące efektem tego pierwszego. Przepisy Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej nie pomagają we właściwym rozróżnieniu pojęć przez ich odpowiednie nazewnictwo, wprowadzając terminy „indywidualny program usamodzielnienia” i „opiekun usamodzielnienia” (art. 145). Wobec powyższego badacz staje przed koniecznością wyboru definicji spośród perspektyw, które mogą się również różnić w zależności od przyjętej dyscypliny naukowej. W psychologii definicja samodzielności jest rozumiana w sposób niejednoznaczny.

Najczęściej samodzielność odnosi się do cech osobowości, potrzeby skuteczności i niezależności (Dryll, 2001, s. 33). Bycie samodzielnym jest związane również z przekonaniem osoby o wpływie na wynik działania (Drwal, 1981, s. 55). Dotyczy wewnętrznego lub zewnętrznego umiejscowienia kontroli (Rotter, 1966, s. 10).

Samodzielność rozumie się jako rodzaj autonomii, która zdaniem Masłowa jest niezbędna do samorealizacji jednostki. Związana jest niezależnością dokonywania wyborów życiowych, rozumianych jako prawo jednostki do samookreślenia (Obuchowski, 2000, s. 15). Jednocześnie przyjęto, że samodzielność to właściwość osób świadomych swoich wyborów i ich konsekwencji, za które jednostka staje się odpowiedzialna (Branden, 1999, s. 39). Samodzielność jest tożsama z procesem usamodzielnienia jednostki, a więc przygotowania wychowanka do bycia niezależnym. W świetle wspomnianej ustawy oficjalną granicą rozpoczynającą samodzielne życie jest przejście z rodziny zastępczej do statusu usamodzielnianego⁷. Usamodzielnienie na potrzeby realizowanych badań traktowane jest jako proces wychowawczy, polegający na wspieraniu dziecka w dążeniu do autonomii niezależności i prawa do samostanowienia, który rozpoczyna się z chwilą przyjęcia dziecka do rodziny, a kończy z chwilą jej opuszczenia (Schaffer i Kipp, 2015, s. 593). W tym procesie istotną rolę pełni opiekunowie zastępczy.

⁷ Z chwilą osiągnięcia pełnoletności wychowanek składa deklarację, czy pozostaje na dotychczasowych warunkach w pieczy zastępczej, do momentu ukończenia aktualnego etapu edukacji, czy też wybiera samodzielne życie, co wiąże się z otrzymywaniem wsparcia finansowego na kontynuację nauki. Szczegóły reguluje Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r.

POCZUCIE UMIEJSCOWIENIA KONTROLI

Podejmując się analizy problematyki wychowanków rodzinnej pieczy zastępczej przyjęto, że na ich aktualne funkcjonowanie i sposób radzenia sobie z trudnościami mają wpływ zarówno doświadczenia trajektorii cierpienia (Schütze, 1997, s. 16), jak i zasoby indywidualne i społeczne, do których należą: umiejscowienie kontroli i wsparcie społeczne.

Koncepcja umiejscowienia kontroli Juliana Rottera odnosi się do oczekiwań uogólnionych, od których jego zdaniem zależą: zachowanie, wzmocnienia i sytuacja (zob. Pervin, 2005). Im wyższe przekonanie o własnej skuteczności, tym większe osiągnięcia (Bandura, 2007, s. 33; Juczyński, 2000, s. 11-24). Osoby, które postrzegają związek między własnymi rezultatami zachowań a zdarzeniami, uznając swój wpływ na osiągnięte cele, przejawiają wewnętrzsterowne poczucie kontroli. Natomiast osoby, które mają zewnątrzsterowne poczucie kontroli, uważają, że pozostają w zależności od innych, a osiągnięte cele są wynikiem przypadku czy losu (Rotter, 1990, s. 59-70). W tej ostatniej sytuacji osoby są pozbawione poczucia sprawstwa nad własnym życiem, przerzucając odpowiedzialność za swój los na innych. Przekonanie jednostki, że ma kompetencje, które są niezbędne do realizacji celów oraz radzenia sobie z życiowymi zadaniami, wpływa na jej pozytywną samoocenę (Wojciszke, 2010; Matczak i Knopp, 2013, s. 33-34; por. Drwal, 1995). Tym samym jednostka staje się podmiotem sprawczym. A co istotne, niezależność działania jest wskaźnikiem samodzielności życiowej (Gajewska, 2004, s. 108).

WSPARCIE SPOŁECZNE

Wsparcie społeczne staje się szczególnie ważne w sytuacji, kiedy wychowanek rodzinnej pieczy zastępczej doświadcza wielu trudności, a te przewyższają jego zasoby, niezbędne do samodzielnego ich pokonania. Pojęcie to zwraca uwagę na jakość relacji i dostępność pomocy lub wsparcie rzeczywiście otrzymane (zob. Hobfoll, 2006). Można wyróżnić wsparcie spostrzegane, które dotyczy subiektywnej oceny tego, gdzie można uzyskać pomoc. Wsparcie otrzymywane jest związane z doświadczeniem wsparcia (Cohen i Wills, 1985, s. 315). Jednak badacze wskazują na słaby związek pomiędzy spostrzeganym i otrzymywanym wsparciem społecznym (Cieślak i Elias, 2004, s. 68-90). Dużą wagę przywiązuje się do wsparcia oferowanego z najbliższego otoczenia, rodziny czy przyjaciół. To środowisko rodzinne odgrywa szczególną rolę w przypadku problemów emocjonalnych, zwłaszcza w sytuacji straty (Cieślak, 2004, s. 13-16). Istotne okazuje się również wsparcie sformalizowane, które oferują specjaliści, a w przypadku

wychowanków pieczy zastępczej są to pracownicy ośrodków pomocy społecznej. Działania pomocowe wymagają zintegrowanego charakteru oraz powinny być prowadzone na podstawie programów profilaktyczno-kompensacyjnych (Krasiejko, 2019, s. 95-96). Należy podkreślić, że wychowankowie rodzin zastępczych pozostają w zależności od systemu pomocy społecznej. Oznacza to, że stają się elementami szerszego systemu, podlegając instytucjonalnym, ustalonym z góry wzorcom działania, które mają wpływ na wychowanków i ich sposób funkcjonowania oraz samodzielne wybory.

Wsparcie okazuje się konstruktem wielowymiarowym. Jednocześnie, co należy podkreślić, wsparcie społeczne stanowi zasób osobisty wychowanków (Heszen, Sęk, 2012, s. 166). W tym kontekście wsparcie społeczne zwraca uwagę na indywidualne cechy, potrzebę przynależności, autonomii, samodzielności i poczucie kontroli.

2. METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH

Wychowankowie rodzinnej pieczy zastępczej są grupą, która ze względu na swoje doświadczenia życiowe jest obciążona ryzykiem wykluczenia społecznego.

Przedmiotem analizy na podstawie teoretycznego umocowania poczyniono poczucie umiejscowienia kontroli i wsparcie społeczne, konfrontując je z oceną poziomu przygotowania do samodzielnego życia wychowanków. Zasadniczym celem podjętych badań było określenie zależności między poczuciem umiejscowienia kontroli, wsparciem społecznym a decyzjami życiowymi u wychowanków rodzinnej pieczy zastępczej. Ponadto, analiza uwzględniała korelację umiejscowienia kontroli i wsparcia społecznego wychowanków rodzinnej pieczy zastępczej z czynnikami demograficzno-społecznymi. Główne pytanie badawcze brzmi następująco: Jaki jest związek między umiejscowieniem kontroli, wsparciem społecznym wychowanków rodzinnej pieczy zastępczej a decyzjami życiowymi, które związane są z samodzielnością życiową. W celu rozwiązania problemu badawczego poszukiwano odpowiedzi na następujące pytania szczegółowe:

1. Jaką wiedzę w wybranych obszarach samodzielnego życia mają wychowankowie?
2. Jaki jest stopień wsparcia społecznego wychowanków?
3. Jaki jest poziom umiejscowienia kontroli u wychowanków?

W odniesieniu do problemów szczegółowych postawiono następujące hipotezy szczegółowe:

1. Problem szczegółowy: Jaka jest zależność między wiedzą dotyczącą obszarów samodzielnego życia a poziomem wsparcia społecznego?

Hipoteza 1: Istnieje zależność między poziomem wsparcia społecznego a wiedzą dotyczącą obszarów samodzielnego życia.

Wsparcie jako zasób pomaga w radzeniu sobie z trudnymi sytuacjami (zob. Lazarus i Folkman, 1984). Określa kierunek rozwoju jednostki, które z jednej strony stanowi źródło wzorców postępowania, a z drugiej – potrzebę afiliacji (Sęk i Cieślak, 2011, s. 16-17). Brak wsparcia skutkuje zachowaniami niedostosowanymi oraz przestępczymi (Klevens i Hall, 2014, s. 1-8; Biegasiewicz, 2010, s. 128; Parker i Benson, 2004, s. 520-522). W konsekwencji utrudnia samodzielne życie. W odniesieniu do badanej próby można wyciągnąć wniosek, że poczucie dostępności wsparcia sprzyja zachowaniom, które składają się na dążenie do samodzielności.

2. Problem szczegółowy: Jaka jest zależność między wiedzą dotyczącą obszarów samodzielnego życia a poziomem umiejscowienia kontroli?

Hipoteza 2: Istnieje zależność między wiedzą dotyczącą obszarów samodzielnego życia a poziomem umiejscowienia kontroli.

Występuje związek między zewnętrznym poczuciem kontroli a wytworzeniem przeświadczenia braku wpływu na zdarzenia, co w konsekwencji prowadzi do wyuczonej bezradności (zob. Seligman, 2011). Niekiedy jednak badania wskazują, że wewnętrzne poczucie kontroli może się przyczynić do potraumatycznego wzrostu (Cummings i Swickert, 2010, za: Meyerson, Grant, Smith-Carter i Kilmer, 2011; zob. Ogińska-Bulik, 2013). Na skutek tego wzrostu osoby postrzegają większe możliwości życiowe, stawiają sobie cele rozwojowe, dążą do autonomii. Im wyższa wewnątrzsterowność u wychowanków, tym większa potrzeba wiedzy posiadanej w wybranych obszarach składających się na samodzielność.

3. Problem szczegółowy: Jaka jest zależność między poziomem umiejscowienia kontroli a wsparciem społecznym wychowanków?

Hipoteza 3: Istnieje zależność między poziomem umiejscowienia kontroli a poziomem wsparcia społecznego wychowanków.

Badania wskazują na pozytywny związek między wsparciem społecznym a poczuciem własnej skuteczności i związanym z tym poczuciem wpływania na własne życie (Pierce, Sarason i Sarason, 1996; Schulz i Schwarzer, 2004, s. 718-730). Także zaznacza się związek między wsparciem społecznym a zdrowiem (za: Nowakowski, 2004, s. 292-300). Co ciekawe, wpływ wsparcia może być korzystny lub niekorzystny (Jaworowska-Obłój i Skuza, 1986, s. 740-742). Istotą okazuje się stabilna struktura życia, dzięki której pełnoletni wychowankowie mogą eksplorować swoje możliwości w dorosłym życiu, zwiększając

swoją niezależność. Mając na uwadze obciążenia doświadczeniami wychowanków z dzieciństwa założono, że poczucie dostępności wsparcia i zrozumienia ze strony innych osób będzie sprzyjać dążeniu do samodzielności, która jest związana z wewnątrzsterownością. Przyjęto w pracy, że umiejscowienie kontroli i wsparcie społeczne należące do zasobów osobistych, rozumianych jako stałe czynniki osobowościowe, nastawieniowe i poznawcze, stanowi element kontekstu wpływający na radzenie sobie z zadaniami życiowymi (Moos i Schaefer, 1993, s. 234). W pracy uwzględniono czynnik indywidualny, jakim jest umiejscowienie kontroli, oraz czynnik interpersonalny, wyrażony w relacjach z innymi i odnoszący się do wsparcia społecznego.

3. ANALIZA DANYCH EMPIRYCZNYCH

W celu uzyskania danych empirycznych zastosowano metody ilościowe. Badania zostały przeprowadzone w wersji elektronicznej za pomocą platformy Qualtrix, w okresie od 8 listopada 2021 do 6 stycznia 2022 roku. Link do narzędzia był umieszczony na portalach społecznościowych, na grupach skierowanych do opiekunów zastępczych i ich wychowanków.

Osobami badanymi byli pełnoletni wychowankowie rodzinnej pieczy zastępczej. Ze względu na specyfikę próby w badaniu zastosowano dobór arbitralny. Kryteria, które wykorzystano przy doborze próby, to pełnoletność wychowanka oraz aktualny jego pobyt w rodzinnej pieczy zastępczej. Do badania przystąpiło 59 osób, z których jedynie 34 (9 mężczyzn i 25 kobiet) osoby udzieliły w całości wymaganych odpowiedzi. Reszta ankiet kończyła się po drugim, czasem trzecim pytaniu. Respondenci dobrowolnie rezygnowali z udziału w badaniu. Stąd wynikać może różnica liczebna między przystępującymi do badania a go kończącymi. Wiek badanych to przedział od 18 do 26 lat. Formami pieczy zastępczej, w których przebywali badani, były: rodzinny dom dziecka (RDD); rodzina zastępcza spokrewniona; rodzina zastępcza niezawodowa oraz zawodowa.

W badaniu ilościowym posłużono się następującymi narzędziami: Kwestionariusz do Pomiaru Poczucia Kontroli Delta w opracowaniu Drwala (1995), Kwestionariusz Berlińskie Skale Wsparcia Społecznego (Berlin, Social Support Scaleń – BSSS, Schwarzer i Schulz), polska wersja kwestionariusza opracowana została przez Łuszczyńską, Kowalską, Schwarzera i Schulz (Łuszczyńska, Kowalska, Mazurkiewicz i Schwarzer, 2006), oraz Kwestionariusz własnego opracowania, którego celem było uzyskanie istotnych informacji w poznaniu sytuacji aktualnej wychowanków rodzinnej pieczy zastępczej i wiedzy nie-

zbędnej do usamodzielnienia się, dotyczącej obszarów życiowych: codziennych obowiązków, rynku pracy, relacji społecznych i zdrowia.

Kwestionariusz Delta (Drwal, 1995) mierzy zgeneralizowane poczucie kontroli, które jest ujęte jako wymiar osobowości. Wysoki wynik w skali LOC wskazuje na zewnętrzne umiejscowienie kontroli, natomiast wysoki wynik osiągnięty na skali kłamstwa – KŁ wskazuje na tendencję do przedstawiania się w korzystnym świetle.

Narzędzie (BSSS) w wersji polskiej (Łuszczzyńska, Kowalska, Schwarzer i Schulz, 2006) składa się z pięciu niezależnych skal do badania: wsparcia dostępnego (8 pozycji), zapotrzebowania na wsparcie (4 pozycje), poszukiwania wsparcia (5 pozycji), aktualnie otrzymywane wsparcie (15 pozycji) i wsparcie ochronne (6 pozycji). Odpowiedzi udzielano na czterostopniowej skali (zdecydowanie nie, raczej nie, raczej tak, zdecydowanie tak). Większa liczba punktów oznacza większe nasilenie wsparcia społecznego.

Trzeci kwestionariusz został skonstruowany w celu pozyskania informacji na temat aktualnej sytuacji wychowanków rodzinnej pieczy zastępczej i wiedzy, którą mają, niezbędnej do usamodzielnienia się i podejmowania decyzji życiowych. Narzędzie składa się z trzech części i pytań metryczkowych. Dla wszystkich narzędzi przeprowadzono analizy rzetelności, których wyniki były na zadowalającym poziomie.

4. OPIS WYNIKÓW BADAŃ

Analizy statystyczne zostały przeprowadzone przy użyciu pakietu IBM SPSS Statistics 27. Wykonano statystyki opisowe oraz analizę korelacji *rho* Spearmana i *r* Pearsona. Za poziom istotności statystycznej uznano $\alpha = 0,05$. Sprawdzono normalność rozkładu zmiennych ilościowych za pomocą testu Shapiro-Wilka. Wyniki zostały zawarte w tabeli 1.

Tabela 1. Podstawowe statystyki opisowe badanych zmiennych wraz z testem Shapiro-Wilka

DELTA	Nazwy podskali	<i>M</i>	<i>Me</i>	<i>SD</i>	<i>Sk.</i>	<i>Kurt.</i>	<i>Min.</i>	<i>Maks.</i>	<i>W</i>	<i>p</i>
DELTA	LOK	3,59	3,00	2,81	0,82	0,04	0,00	10,00	0,91	0,008
	KŁ	2,09	2,00	1,62	0,53	-0,15	0,00	6,00	0,91	0,007
BSSS	Spostrzegane dostępne wsparcie	27,56	29,00	4,48	-1,07	0,26	16,00	32,00	0,86	<0,001
	Zapotrzebowanie na wsparcie	12,56	13,00	2,52	-0,43	-0,80	7,00	16,00	0,94	0,067
	Poszukiwanie wsparcia	15,06	16,00	3,36	-0,39	-0,78	8,00	20,00	0,95	0,140
	Aktualnie otrzymywane wsparcie	52,68	55,50	8,20	-1,13	0,25	31,00	60,00	0,84	<0,001
POSTAWA	Satysfakcja: praca	3,79	4,00	0,95	-0,70	0,88	1,00	5,00	0,86	<0,001
	Życie osobiste	3,82	4,00	1,02	-0,69	-0,54	2,00	5,00	0,81	<0,001
	Decyzje – relacje	4,38	4,50	0,77	-1,62	3,34	2,00	5,00	0,69	<0,001
	Relacje bezpieczne	4,06	4,00	0,81	-0,83	0,74	2,00	5,00	0,81	<0,001
FUNKCJO - NOWANIE ŻYCIOWE	Codziennie obowiązki	14,65	15,00	0,60	-1,52	1,42	13,00	15,00	0,62	<0,001
	Zdrowie	14,88	15,00	0,33	-2,48	4,43	14,00	15,00	0,38	<0,001
	Relacje osobiste	9,85	10,00	0,50	-3,40	10,69	8,00	10,00	0,32	<0,001
	Rynek pracy	4,62	5,00	0,49	-0,51	-1,86	4,00	5,00	0,62	<0,001
WSPARCIE POSTRZE - GANE	Indywidualny Program Usamodzielnienia	16,68	17,00	2,67	-0,32	-1,06	12,00	20,00	0,91	0,010
	Zadowolenie z przygotowania do samodzielności	18,06	18,50	3,37	-0,72	0,75	10,00	24,00	0,94	0,053
	Subiektywne zapotrzebowanie wsparcia	18,97	19,50	2,67	-0,47	-0,65	13,00	23,00	0,95	0,109
DANE DEMOGRA - FICZNE	Wiek początku rodzinnej pieczy zastępczej	8,50	8,50	4,03	-0,07	-1,10	1,00	15,00	0,95	0,160
	Wiek	3,26	3,00	2,00	0,62	-0,41	1,00	8,00	0,91	0,006

Źródło: Badania własne.

Wynik testu Shapiro-Wilka w przypadku większości zmiennych okazał się istotny statystycznie. W związku z tym wzięto pod uwagę miary skośności i kurtozy. Szczególnie rozkład zmiennej *zdrowie* (wysokie wyniki) ma cechy rozkładu ujemnie skośnego (skośność = -2,48; kurtoza = 4,43) oraz leptokurtycznego, o czym świadczy wynik dodatni kurtozy. Podobnie jest w przypadku rozkładu zmiennej *relacje osobiste* (skośność = -3,40; kurtoza = 10,69). Wyniki skośności dla obu zmiennych przyjmują wartości ujemne, co świadczy o lewostronnej asymetrii rozkładu. W związku z tym przeprowadzono analizy statystyczne na podstawie testów nieparametrycznych.

W przypadku LOC średni wynik, jaki uzyskali wychowankowie ($M= 3,59$; $SD= 2,81$), jest zbliżony do wyniku grupy standaryzacyjnej ($M= 4,68$; $SD= 3,02$) (Drwal, 1978;1981;1995). Przy czym wysoki wynik na skali LOC oznacza bardziej zewnętrzne umiejscowienie poczucia kontroli. W przypadku wychowanków osiemnastu z nich charakteryzuje się wewnętrznym poczuciem umiejscowienia kontroli, natomiast 16 osób – bardziej zewnętrznym poczuciem umiejscowienia kontroli.

Analizy główne wyników miały na celu weryfikację postawionych hipotez badawczych. Pierwsza testowana hipoteza odnosiła się do zależności między poziomem wsparcia społecznego a wiedzą dotyczącą obszarów samodzielnego życia. W tym celu użyto korelacji *rho* Spearmana. Wyniki zostały zawarte w tabeli 2.

Tabela 2. Zależność pomiędzy wiedzą dotyczącą samodzielnego życia a wsparciem u osób badanych

		Spostrzegane dostępne wsparcie	Zapotrzebowanie na wsparcie	Poszukiwanie wsparcia	Aktualnie otrzymywane wsparcie
Codzienne obowiązki	<i>rho</i> Spearmana	0,10	0,12	0,25	0,25
	istotność	0,574	0,492	0,161	0,159
Zdrowie	<i>rho</i> Spearmana	0,11	-0,15	-0,06	0,09
	istotność	0,525	0,382	0,752	0,598
Relacje osobiste	<i>rho</i> Spearmana	0,15	0,16	0,14	0,04
	istotność	0,387	0,381	0,416	0,816
Rynek pracy	<i>rho</i> Spearmana	-0,15	-0,37	-0,07	-0,21
	istotność	0,388	0,033	0,676	0,244

Źródło: Badania własne.

Analiza korelacji okazała się istotna statystycznie jedynie pomiędzy zapotrzebowaniem na wsparcie a obszarem wiedzy dotyczącym rynku pracy. Współczynnik korelacji wynosi -0,37 i jest ujemny. Jest to korelacja umiarkowanie silna

i oznacza, że wraz ze wzrostem wiedzy w obszarze rynku pracy maleje zapotrzebowanie na wsparcie. Pozostałe korelacje okazały się nieistotne statystycznie.

Hipoteza druga dotycząca zależności między wiedzą dotyczącą obszarów samodzielnego życia a poczuciem umiejscowienia kontroli została sprawdzona również na podstawie analizy korelacji *rho* Spearmana. Wyniki analizy umieszczono w tabeli 3.

Tabela 3. Zależność pomiędzy wiedzą dotyczącą samodzielnego życia a poczuciem umiejscowienia kontroli

		LOK	KŁ
Codzienne obowiązki	<i>rho</i> Spearmana	-0,01	0,26
	Istotność	0,961	0,132
Zdrowie	<i>rho</i> Spearmana	0,24	0,19
	Istotność	0,163	0,292
Relacje osobiste	<i>rho</i> Spearmana	-0,22	0,13
	Istotność	0,205	0,455
Rynek pracy	<i>rho</i> Spearmana	0,17	-0,01
	Istotność	0,341	0,972

Źródło: Badania własne.

W przypadku drugiej hipotezy istotność okazała się niewystarczająca do stwierdzenia zależności żadnej z par zmiennych.

W przypadku trzeciej hipotezy weryfikowano zależności między poczuciem umiejscowienia kontroli a poziomem wsparcia społecznego wychowanków. W tym celu również użyto korelacji *rho* Spearmana. Szczegółowe wyniki analizy zaprezentowane zostały w tabeli 4.

Tabela 4. Zależność pomiędzy wsparciem a poczuciem umiejscowienia kontroli

		LOK	KŁ
Spostrzegane dostępne wsparcie	<i>rho</i> Spearmana	-0,39	0,06
	Istotność	0,024	0,741
Zapotrzebowanie na wsparcie	<i>rho</i> Spearmana	-0,26	-0,02
	Istotność	0,131	0,916
Poszukiwanie wsparcia	<i>rho</i> Spearmana	-0,30	0,05
	Istotność	0,085	0,758
Aktualnie otrzymywane wsparcie	<i>rho</i> Spearmana	-0,26	0,04
	Istotność	0,144	0,806

Źródło: Badania własne.

Analiza korelacji okazała się istotna statystycznie pomiędzy spostrzeganym dostępnym wsparciem a wynikami skali poczucia kontroli. W tym przypadku współczynnik korelacji wynosi -0,39. Wraz ze wzrostem spostrzeganego dostępnego wsparcia maleją wyniki na skali LOK. Niskie wyniki na skali LOK przekładają się na większe poczucie wewnętrznego umiejscowienia kontroli.

W celu pogłębienia wiedzy w omawianym temacie przeprowadzono dodatkowe analizy. Postanowiono sprawdzić zależność między poczuciem kontroli a oceną respondentów dotyczącą własnych postaw, na które składają się decyzje życiowe. Uznano, że poczucie umiejscowienia kontroli może mieć znaczenie dla oceny własnej postawy u wychowanków i na decyzje podejmowane w obszarze relacji czy bezpiecznych kontaktów. W tym celu przeprowadzono analizę przy użyciu korelacji *rho* Spearmana. Wyniki zostały zawarte w tabeli 5.

Tabela 5. Zależność pomiędzy oceną własną postaw, na które składają się decyzje życiowe, a skalą LOK

		LOK	KŁ
Postawy	rho Spearmana	-0085	0,270
	Istotność	0,634	0,123

Źródło: Badania własne.

Nie potwierdziła się hipoteza dotycząca zależności między poczuciem kontroli a postawami, na które składają się decyzje życiowe wychowanków. Istotność okazała się niewystarczająca do stwierdzenia zależności między zmiennymi.

Ostatnim krokiem analizy była weryfikacja zależności między badanymi zmiennymi (skalą LOK i KŁ; podskalami z kwestionariusza BSSS oraz wiedzą dotyczącą samodzielnego życia) a miejscem zamieszkania badanych. W tym celu także użyto analizy korelacji *rho* Spearmana. Szczegółowe wyniki analizy zaprezentowano w tabeli 6.

Tabela 6. Zależność badanymi skalami a miejscem zamieszkania

	Miejsce zamieszkania	
LOK	rho Spearmana	-0,17
	Istotność	0,324
KŁ	rho Spearmana	0,01
	Istotność	0,946

Spostrzegane dostępne wsparcie	<i>rho</i> Spearmana	-0,11
	Istotność	0,540
Zapotrzebowanie na wsparcie	<i>rho</i> Spearmana	-0,20
	Istotność	0,247
Poszukiwanie wsparcia	<i>rho</i> Spearmana	-0,02
	Istotność	0,914
Aktualnie otrzymywane wsparcie	<i>rho</i> Spearmana	-0,06
	Istotność	0,733
Codzienne obowiązki	<i>rho</i> Spearmana	-0,40
	Istotność	0,018
Zdrowie	<i>rho</i> Spearmana	-0,31
	Istotność	0,075
Relacje osobiste	<i>rho</i> Spearmana	-0,18
	Istotność	0,309
Rynek pracy	<i>rho</i> Spearmana	0,05
	Istotność	0,798

Źródło: Badania własne.

Okazało się, że jedynie w przypadku obszaru wiedzy dotyczącego codziennych obowiązków istotność okazała się wystarczająca do podjęcia analiz. W tym przypadku korelacja wynosi -0,40, jest ujemna i umiarkowana. Oznacza to, że wraz ze wzrostem zaludnienia w miejscu zamieszkania, zmniejszyły się wyniki w skali wiedzy dotyczącej codziennych obowiązków.

DYSKUSJA

Wsparcie społeczne oraz poczucie umiejscowienia kontroli stają się szczególnie istotne w przypadku pełnoletnich wychowanków rodzinnej pieczy zastępczej. Przedstawione w pracy wyniki badań własnych częściowo potwierdziły zakładane hipotezy. Związek między wsparciem społecznym a wiedzą dotyczącą obszarów samodzielnego życia okazał się istotny statystycznie jedynie w przypadku zapotrzebowania na wsparcie w obszarze rynku pracy. W przypadku pozostałych obszarów: codziennych obowiązków, zdrowia i relacji społecznych nie zanotowano istotnych statystycznie korelacji z wynikami podskal kwestionariusza BSSS.

Można przypuszczać, że wejście wychowanków na rynek pracy jest sytuacją trudną, w której najbardziej oczekują pomocy. Zapotrzebowanie na wsparcie wskazuje również, w jakim stopniu potrzebna jest pomoc od innych (Schulz i Schwarzer, 2004). Osoby badane mają średnie zapotrzebowanie na wsparcie w obszarze rynku pracy. Co istotne, średnie zapotrzebowanie na wsparcie może wpływać na mniejsze starania w poszukiwaniu pomocy, nawet wówczas, kiedy będzie ona potrzebna. Zwłaszcza że w obszarze poszukiwania wsparcia nie odnotowano żadnych istotnych statystycznie korelacji.

Wyniki analiz wskazują również na związek między spostrzeganym dostępnym wsparciem a poczuciem kontroli. Jeśli przyjąć założenie, że wskaźnikiem zdrowia jest wsparcie spostrzegane a nie otrzymywane (zob. Cohen i Wills, 1985), to według wyników badań własnych, im wyższe spostrzegane dostępne wsparcie, tym niższe wyniki poczucia umiejscowienia kontroli. Z kolei niższe wyniki uzyskiwane na skali LOC świadczą o wewnętrznym umiejscowieniu kontroli, co przekłada się na wyższą ocenę swoich możliwości oraz samodzielne działanie (Drwal, 1995). Tym samym uzyskane wyniki odnajdują potwierdzenie w badaniach. Ponadto, umiarkowany związek postrzeganego dostępnego wsparcia z LOK nie odnajduje potwierdzenia w badaniach o silnym związku spostrzeganego wsparcia na obniżenie ogólnych kompetencji, co wiązać by się mogło z wyuczoną bezradnością (Seligman, 2011). Wyniki średnie nie dają jednak podstaw do tego, że wsparcie społeczne w wymiarze zapotrzebowania będzie wystarczające do poradzenia sobie z trudnościami. Zwłaszcza jeśli poziom odczuwanego wsparcia jest niski, a liczba osób, od których można otrzymać wsparcie – nieliczna. Wówczas w przypadku trudności może uaktywnić się styl unikowy (Terelak, 2008, s. 301-309).

Nie odnotowano zależności między wiedzą dotyczącą obszarów samodzielnego życia a poczuciem umiejscowienia kontroli. Podobnie nie potwierdzono hipotezy o zależności między poczuciem kontroli a oceną postaw, na które składają się decyzje życiowe. Być może uzyskane wyniki należałoby tłumaczyć teorią adaptacji, która zakłada, że powtarzające się zdarzenia przestają oddziaływać na jednostkę, a następuje adaptacja do warunków, na które jednostka jest wystawiona (Brickman, Coates i Janoff-Bulman, 1978, s. 917-927). Może to się wiązać ze stylem unikowym, a nawet wyuczoną bezradnością. Co ciekawe, dodatkowe analizy wykazały, że wraz ze wzrostem zaludnienia w miejscu zamieszkania, pomniejszeniu ulegała wiedza na temat codziennych obowiązków, takich jak: gospodarowanie finansami (bieżące opłaty, oszczędności), robienie zakupów, gotowanie. Być może jest to związane z pozostawianiem w relacji większej zależności od innych (opiekunów zastępczych czy wsparcia instytucjonalnego),

którzy nie są samowystarczalni i potrzebują wsparcia ze strony wychowanka. Może to się wiązać również z dostępnością wielu udogodnień charakterystycznych dla dużych aglomeracji, ale także zasobami rodziny zastępczej.

Przytoczone wyniki badań prowadzą się do konkluzji, że przygotowanie do samodzielności wymaga wiedzy i zrozumienia zarówno w obszarze życiowych doświadczeń funkcjonowania wychowanków, jak i ich społecznych oraz indywidualnych potrzeb. Istotne jest także uwzględnienie kontekstu, w którym wychowankowie znajdują się obecnie. Tym samym badania realizowane w tym obszarze powinny uwzględniać szeroko pojęte czynniki zewnętrzne (sytuacyjne) i wewnętrzne (np. osobowościowe).

OGRANICZENIA BADAŃ

Problem zbadania wsparcia społecznego i poczucia umiejscowienia kontroli u wychowanków rodzinnej pieczy zastępczej wynika z konieczności uwzględnienia wielu czynników, mających wpływ na ich funkcjonowanie. Badana grupa to osoby, które w przeszłości doświadczyły trajektorii cierpienia, co w przypadku nieprzepracowania może mieć wpływ na obecną ich postawę i sposób funkcjonowania. W trakcie prowadzonych badań ograniczeniem okazał się dostęp do osób badanych i pozyskiwanie ich metodą kuli śnieżkowej (zwykle przez polecenie pracownika ośrodka pomocy społecznej), co mogło niewątpliwie mieć wpływ na wyniki. Ta forma poszukiwania badanych mogła również wzbudzać niepokój opiekunów zastępczych przed ich oceną ze strony podopiecznych. Z oczywistych powodów (dostęp do badanych) wyniki nie uwzględniają tych czynników, dlatego nie można się odnieść do tych, które należą do sytuacji społecznych, jak i tych, które wynikają z różnic indywidualnych. Dużym ograniczeniem prowadzonych badań była pandemia COVID-19, która skutecznie uniemożliwiła sposób prowadzenia badań w formie stacjonarnej oraz wpłynęła na brak bezpośredniego kontaktu z osobami badanymi, który mógłby okazać się istotny w przypadku konieczności wyjaśnienia wątpliwości związanych z celem prowadzonych badań. Podobnie wpływ na wyniki w badanej próbie może mieć nierówny dobór płciowy osób w próbie oraz w zasadzie jednorodność grupy. Okazuje się bowiem, że chętniej na pytania odpowiadały kobiety niż mężczyźni. Pomimo stwierdzonych ograniczeń, wnioski płynące z przedstawionych tu badań można wykorzystać jako badania wstępne, stanowiące punkt wyjścia do dalszych wielowymiarowych analiz.

BIBLIOGRAFIA

- Andrzejewski M. (2006), *Foster Families – Legal Issues*, Toruń: Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”.
- Badura-Madej W. i Dobrzyńska-Mesterhazy A. (2000), *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bandura A. (2007), *Teoria społecznego uczenia się*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Biegasiewicz M. (2010), *Poczucie alienacji a wsparcie społeczne u nieletnich*, *Studia Psychologiczne*, 10, s. 125-152.
- Branden N. (1999), *Odpowiedzialność: jak polegać na sobie i znaleźć sens życia*, Łódź: Teta.
- Brickman P., Coates D. i Janoff-Bulman R. (1978), *Lottery Winners and Accident Victims: is Happiness Relative?*, *Journal of Personality and Social Psychology*, 36, s. 917-927.
- Cieślak R. i Eliaż A. (2004), *Wsparcie społeczne a osobowość*, [w:] H. Sęk i R. Cieślak (red.), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, Warszawa: PWN, s. 68-90.
- Cieślak R. (2004), *Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia. Wybrane koncepcje teoretyczne*, [w:] H. Sęk i R. Cieślak (red.), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, Warszawa: PWN, s. 11-28.
- Cohen S. i Wills T.A. (1985), *Stress, Social Support and the Buffering Hypothesis*, *Psychological Bulletin*, 98, s. 310-357.
- Cummings J. i Swickert R. (2010), *Relationship between Locus of Control and Posttraumatic Growth*, *Individual Differences Research* 8(3), s. 198-204.
- Domaradzki P. i Krzyszkowski J. (2016), *Wsparcie dziecka w rodzinie i pieczy zastępczej. Ujęcie praktyczne*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Drwal R. (1978), *Poczucie kontroli jako wymiar osobowości – podstawy teoretyczne, techniki badawcze i wyniki badań*, [w:] L. Wołoszynowa (red.), *Materiały do nauczania psychologii*, seria III, t. 3, Warszawa: PWN, s. 307-345.
- Drwal R. (1981), *Osobowość wychowanków zakładów poprawczych. Badania nad funkcjami podkultury zakładowej*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo.
- Drwal R. (1995), *Adaptacja kwestionariuszy osobowości*, Warszawa: PWN.
- Dryll E. (2001), *Interakcja wychowawcza*, Warszawa: PAN.
- Gajewska G. (2004), *Pedagogika opiekuńcza i jej metodyka*, Zielona Góra: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Heszen I. i Sęk H. (2012), *Psychologia zdrowia*, Warszawa: PWN.
- Hobfoll S. (2006), *Stres, kultura i społeczność. Psychologia i filozofia stresu*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Jaworowska-Obłój Z. i Skuza B. (1986), *Pojęcie wsparcia społecznego i jego funkcja w badaniach naukowych*, *Przegląd Psychologiczny*, nr 3, s. 733-746.
- Juczyński Z. (2000), *Poczucie własnej skuteczności – teoria i pomiar*, *Acta Universitatis Lodzianis, Folia Psychologica*, nr 4, s. 11-24.
- Klevens J. i Hall J. (2014), *The Importance of Parental Warmth, Support, and Control in Preventing Adolescent Misbehavior*, *Journal of Child and Adolescent Behavior*, nr 2, s. 121; doi.org/10.4172/jcalb.1000121.

- Krasiejko I. (2019), *Rodzina z dziećmi. Rodzina dysfunkcyjna. Pedagogika. Praca socjalna, Teoria*. Warszawa: Difin.
- Lazarus R. i Folkman S. (1984), *Stress, Appraisal and Coping*, NJ: Springer.
- Łuszczczyńska A., Kowalska M., Mazurkiewicz M. i Schwarzer R. (2006), *Berlińskie Skale Wsparcia Społecznego (BSSS). Wyniki wstępnych badań nad adaptacją skal i ich własnościami psychometrycznymi*, *Studia Psychologiczne*, nr 44, s. 17-27.
- Maslow A.H. (1990), *Motywacja i osobowość*, Warszawa: Pax.
- Matczak A. i Knopp K.A. (2013), *Znaczenie inteligencji emocjonalnej w funkcjonowaniu Człowieka*, Warszawa: Liberi Libri.
- Meyerson D., Grant K., Smith-Carter J. i Kilmer R. (2011), *Posttraumatic Growth Among Children and Adolescents*, *Clinical Psychology Review*, 31(6), s. 949-964.
- Moos R.H. i Schaefer J.A. (1993), *Coping Resources and Process: Current Concepts and Measures*, [w:] L. Goldberger i S. Breznits (red.), *Handbook of Stress. Theoretical and Clinical Aspects*, NY: The Free Press, s. 234-257.
- Nowakowski M. (2004), *Pojęcie wsparcia społecznego i problemy jego pomiaru ze szczególnym uwzględnieniem populacji seniorów*, [w:] J. Kowaleski i P. Szukalski (red.), *Nasze starzejące się społeczeństwo. Nadzieje i zagrożenia*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 292-300.
- Obuchowski K. (2000), *Galaktyka potrzeb. Psychologia dążeń ludzkich*, Poznań: Zys i S-ka.
- Ogińska-Bulik N. (2001), *Zasoby osobiste jako wyznaczniki radzenia sobie ze stresem u Dzieci*, *Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Psychologica*, nr 5, s. 83-93.
- Ogińska-Bulik N. (2013), *Pozytywne skutki doświadczeń traumatycznych, czyli kiedy łzy zamieniają się w perły*, Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Parker J. i Benson M. (2004), *Parent – Adolescent Relations and Adolescent Functioning: Self-Esteem, Substance Abuse and Delinquency*, *Adolescence*, 38(155), s. 519-530.
- Pierce G.R., Sarason I.G. i Sarason B.R. (1996), *Coping and Social Support*, [w:] M. Zeidner i N. Endler (red.), *Handbook of Coping: Theory, Research, Applications*, NY: Wiley, s. 435.
- Pervin L.A. (2005), *Psychologia osobowości*, Gdańsk: GWP.
- Rotter J.B. (1966), *Generalized Expectancies for Internal Versus External Control of Reinforcement*, *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1), s. 1-28.
- Rotter J.B. (1990), *Poczucie wewnętrznej versus zewnętrznej kontroli wzmocnień*, *Nowiny Psychologiczne*, 5-6, s. 59-70.
- Schaffer D.R. i Kipp K. (2015), *Psychologia rozwoju. Od dziecka do dorosłości*, Gdańsk: Harmonia Universalis.
- Schwarzer R. i Schulz U. (2004), *Long-Term Effects of Spousal Support on Coping with Cancer After Surgery*, *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23 (5), s. 716-732.
- Schütze F. (1997), *Trajektorie cierpienia jako przedmiot badań socjologii interpretatywnej*, *Studia Socjologiczne*, nr 1, 11-32.
- Seligman M.E.P. (2011), *Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-Being*, NY: Free Press.
- Sęk H. (red.) (2008), *Psychologia kliniczna*, t. 1 i 2, Warszawa: PWN.
- Sęk H. (2007), *Wprowadzenie do psychologii klinicznej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Sęk H. i Cieślak R. (red.) (2011), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Terelak J.F. (2008), *Człowiek i stres*, Bydgoszcz–Warszawa: Branta.

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r., Dz.U. z 2011 r., nr 149, poz. 887.

Wojciszke B. (2010), *Funkcje samooceny*, [w:] A. Kolańczyk i B. Wojciszke (red.), *Motywacje umysłu*, Sopot: Wydawnictwo Smak Słowa, s. 111-125.

POCZUCIE UMIEJSCOWIENIA KONTROLI I WSPARCIE SPOŁECZNE
A DECYZJE ŻYCIOWE PEŁNOLETNICH WYCHOWANKÓW
RODZINNEJ PIECZY ZASTĘPCZEJ

Streszczenie

W artykule zaprezentowano badania koncentrujące się wokół poczucia umiejscowienia kontroli i wsparcia społecznego, które mają wpływ na życiowe decyzje wychowanków rodzinnej pieczy zastępczej. Decyzje te są powiązane z brakiem autonomii lub niezależnością wychowanków w ich codziennych wyborach. Problemem dla współczesnego systemu pomocy społecznej staje się dziś usamodzielnienie, które wymaga wielowymiarowego wsparcia młodych wkraczających w samodzielne życie. To pokazuje, jak złożonym do badania zjawiskiem jest usamodzielnienie. Stopień trudności wynika z konieczności uwzględnienia wielu czynników, które w efekcie analiz mogą mieć kluczowe znaczenie dla uzyskanych konkluzji.

Słowa kluczowe: wychowanek rodzinnej pieczy zastępczej; poczucie umiejscowienia kontroli; wsparcie społeczne; samodzielność.